

Sevgi TÛTÛN*
(Türkiye)

Kâtip Çelebi Üniversitesi,
İslâmi İlimler Fakültesi

XX ve XXI Yüzyıl Müfessirlerinin Yorumları Bağlamında Hurûf-ı Mukatta`a`ya Bakış

Özet

Kur`ân ilimleri Kur`ân`ın anlaşılması ve yorumlanmasında önemli unsurlardandır. Bu çalışmada biz Kur`ân ilimleri içinde yer alan hurûf-ı mukatta`aya yapılan yorumlar üzerinde durmaya çalışacağız. Bu bağlamda XX ve XXI yüzyıllarda yazılmış bazı tefsirleri ele alarak konuyu aydınlatmaya gayret ettik. Bu makale Muhammed Abduh (ö. 1905), Muhammed Reşid Rızâ (ö.1935),Tantâvî Cevherî (ö. 1940), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1952), Ömer Rızâ Doğrul (ö. 1952), Seyyid Kutub (ö. 1966), Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Tâhir b. Âşûr (ö. 1973), Muhammed el-Emîn b. Muhammed eş-Şinkîti (ö. 1974), Ebu`l- A`lâ el-Mevdûdi (ö. 1979), Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984), Mehmet Zeki Duman (ö. 2013), Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 2015), Süleyman Ateş, Celal Yıldırım, Mahmut Toptaş ve Hayrettin Karaman ve diğerleri tarafından kaleme alınmış tefsirlerle sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda İlmî, İctimâî ve Edebî tefsir ekolleri gibi farklı ekollerden eserler seçilmiştir. Adı geçen eserler Naklî, Aklî, Tarihî ve Modernist yaklaşımlar olarak bilinmektedir. Makalede Türkiye`den başka Filistin, Mısır, Moritanya, Suriye, Pakistan ve Tunus gibi farklı coğrafyalardan eserler incelenerek hurûf-ı mukatta`a konusunda farklı bakış açıları da gözden geçirilmiştir. Böylece ilk dönem müfessirleri ile yakın dönem müfessirlerinin yorumları arasında varsa benzerlik ya da farklılıkları göstermeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bunlarla ilgili bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur`ân İlimleri, Hurûf-u Mukatta`a, Müfessir, Yorum.

* Doç. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim dalı
sevgitutun@ikc.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7226-9338

Giriş

Toplam 114 sûreden oluşan Kur`ân-ı Kerîm`in 29 sûresinin¹ başında hurûf-ı mukatta`a adı verilen kesik/ayrık harfler bulunmaktadır. Sûre başlarında yer alan bu harfler Arap alfabesinin 14 farklı harfinden meydana gelmektedir. Hurûf-ı mukatta`a Kur`ân-ı Kerîm`de birli², ikili³, üçlü⁴, dördlü⁵ ve beşli⁶ formlarda görülmektedir. Hurûf-ı mukatta`a tabiri Kur`ân-ı Kerîm tarafından kullanılan bir tabir değildir. Öte yandan bu kullanım hadislerde de geçmemiştir. Hadislerde sadece Kur`ân okumaya teşvik babında her harfe ayrı sevap verileceği bildirilmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, Elif Lâm Mîm`in bir harf olmayıp ayrı harfler olduğunu söylemiştir.⁷ Kur`ân ve sünnette bu harflere hurûf-ı mukatta`a diye bir isim verilmediği gibi anlamları hakkında da bir açıklama bulunmamaktadır. Sûre başlarında bulunan harflerle ilgili açıklamalara sahabe ve daha sonraki nesilde rastlamaktayız. Bu harflerin mukatta`a olarak adlandırılması İbn Abbâs`a kadar gitmektedir. Taberî tefsirinde yer alan bir rivâyete göre İbn Abbâs Elif Lâm Mîm, Hâ Mîm ve Nûn harflerinin mukatta`a isimler olduğunu söylemektedir.⁸ Hurûf-ı mukatta`aya ayrıca fevâihu`s-süver (sûrelerin başlangıçları), hurûfu`l-hece (hece harfleri) ve ya hurûf-ı teheccî (alfabe harfleri), hurûf-ı mu`cem (alfabe harfleri) ve evâilü`s-süver (sûre başları) gibi isimler de verilmiştir.⁹ Bu isimlendirmelerin tamamının söz konusu harflerin Kur`ân`daki konumları ve alfabe harfleri olmaları babında gerçekleştiği açıktır.

¹ el-Bakara 2/1, Âl-i İmrân 3/1, el-`Arâf 7/1, Yûnus 10/1, Hûd 11/1, Yûsuf 12/1, er-Ra`d 13/1, İbrâhim 14/1, el-Hicr 15/1, Meryem 19/1, Tâ Hâ 20/1, eş-Şu`arâ 26/1, en-Neml 27/2, el-Kasas 28/1, el-`Ankebût 29/1, er-Rûm 30/1, Lokmân 31/1, es-Secde 32/1, Yâ Sîn 36/1, Sâd 38/1, el-Mü`min 40/1, Fussilet 41/1, eş-Şûrâ 42/1, ez-Zuhruf 43/1, ed-Duhân 44/1, el-Câsiye 45/1, el-Ahkâf 46/1, Kaf 50/1, el-Kalem 68/1.

² Sâd 38/1, Kâf 50/1, el-Kalem 68/1.

³ Tâ Hâ 20/1, en-Neml 27/2, Yâ Sîn 36/1, el-Mü`min 40/1, Fussilet 41/1, ez-Zuhruf 43/1, ed-Duhân 44/1, el-Câsiye 45/1, el-Ahkâf 46/1.

⁴ el-Bakara 2/1, Âl-i İmrân 3/1, Yûnus 10/1, Hûd 11/1, Yûsuf 12/1, İbrâhim 14/1, el-Hicr 15/1, eş-Şu`arâ 26/1, el-Kasas 28/1, el-`Ankebût 29/1, er-Rûm 30/1, Lokmân 31/1, es-Secde 32/1.

⁵ el-`Arâf 7/1, er-Ra`d 13/1.

⁶ Meryem 19/1, eş-Şûrâ 42/1.

⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur`ân", 16.

⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami`u`l-beyân`an te`vîli`âyi`l-Kur`ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1: 208.

⁹ Taberî, *Câmiu`l-Beyân*, 1: 209-212.

Hurûf-ı mukatta‘a Arapça’da harf kelimesinin çoğulu olan hurûf¹ ile ka‘ mas- tarından, kesilmiş ve ayrılmış anlamına gelen mukatta‘a² kelimelerinin bir araya gel- mesinden oluşmuştur. Hurûf-ı mukatta‘a Kur‘ân ilimleri kapsamında bir konu olup özellikle müteşâbih olup olmadıkları üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mesela Zerkeşî, el- Burhân isimli eserinde hurûf-ı mukatta‘aya Sûre Başlarının Sırları başlığında yer vermiş ve onların müteşâbih oldukları hususunda bir açıklama yapmamıştır. Ayrıca müellif müteşâbih konusuna değindiği kısımda da hurûf-ı mukatta‘adan bahsetme- miştir.³ Kâfiyeci ise hurûf-ı mukatta‘anın müteşâbihâtan olduğunu⁴ söyleyerek on- dan farklı bir görüş ileri sürmektedir. İtkân‘ın müellifi Süyûtî de Kâfiyeci gibi mu- kattaa harflerinin müteşâbihâtan olduğu görüşündedir. O, eserinde muhkem ve mü- teşâbihi ele aldığı bölümde konu ile ilgili görüşlere yer vererek hurûf-ı mukatta‘aya değinmektedir.⁵ Biz bu çalışmada Kur‘ân ilimleri içinde yer alan hurûf-ı mukatta‘a- ya son dönemlerde yapılan yorumlar üzerinde durmaya çalışacağız. Bu bağlamda hurûf-ı mukatta‘anın açıklanmasına yönelik olarak günümüze yakın zamanlarda ya- zılan bazı tefsirleri inceledik. Öncelikle ilk dönemlerde yapılan konuyla ilgili açıkla- malara kısaca yer verdik. Daha sonra 1900‘lü yılların başından günümüze kadar ka- leme alınmış on yedi eser üzerinde durduk. Bu eserlerin hurûf-ı mukatta‘aya yakla- şımlarını, onlara nasıl anlam verdiklerini ve sonuç olarak ilk dönemlerle kıyaslandı- ğında yorumlarda farklılık olup olmadığını gözden geçirdik. Ayrıca bütün bunların ardından kendi değerlendirmemizi de ortaya koyduk. İncelediğimiz eserleri kronolo- jik olarak şöyle sıralaya biliriz: Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rızâ‘nın Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-Hakîm‘i (Tefsîru‘l-Menâr), Tantâvî Cevherî‘nin el-Cevâhir fi Tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm‘i, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır‘ın Hak Dini Kur‘ân Dili, Ahmed Mustafa el-Merâğî‘nin Tefsîru‘l-Merâğîsi, Ömer Rızâ Doğrul‘un Tanrı Buyruğu, Seyyid Kutub‘un Fî Zılâli‘l-Kur‘an‘ı, Ömer Nasuhi Bilmen‘in Kur‘ân-ı Kerîm‘in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, Tâhir b. Âşûr‘un Tefsîru‘t-Tahrîr ve‘t-Ten-

¹ Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü‘l Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), IX, 41-42.

² İbn Manzûr, *Lisânü‘l Arab*, VIII, 276-278.

³ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘ulûmi‘l-Kur‘ân*, thk. Abdurrahman Maraşlı v.dğr. (Beyrut: Dâru‘l-Mârifet, 1990), I, 253-270; 202-242.

⁴ Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci, *Kitâbu‘t-Teysîr fi Kavâidi İlmi‘t-Tefsîr*, thk. Hüseyin ez-Zehebî (Kahire: Dâru‘l-Kudsî, 1998), 40.

⁵ Celâleddin Süyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi‘l-Kur‘ân*, 1. Baskı (Beyrut: Müessesetü‘r-Risâle, 2008), 436-443.

vîr'i, Muhammed eş-Şinkîti'nin Edvâü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'an'ı, Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî'nin Tefhîmü'l-Kur'an'ı, Muhammed İzzet Derveze'nin et-Tefsîru'l-Hadis'i, Mehmet Zeki Duman'ın Beyânü'l-Hakk'ı, Vehbe Zuhaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr'i, Süleyman Ateş'in Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri, Celal Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri, Mahmut Toptaş'ın Şifa Tefsiri ve Hayretin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümmüş tarafından kaleme alınan Kur'ân Yolu.

Hurûf-ı mukatta`a hakkında yaptığımız literatür taramasında ise bir Yüksek Lisans tezi ve üç makale dışında bir çalışma tespit edilememiştir. Yüksek Lisans tezi 2016 yılında Te`vîli Açısından Taberî, Zemaşerî, Râzî ve Bursevî'nin Tefsirlerinde Hurûf-u Mukatta`a adını taşımaktadır.¹ Konu ile ilgili yapılmış hiçbir doktora tezi mevcut değildir. Makaleler ise Kur'ân'da Hece Harfleri (Hurûf-ı Mukatta`a) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu², Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Sûre Başlıkları: Mukatta`a Harfleri³ ve Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde İsrâiliyât ve Hurûf-ı Mukatta`a Hakkındaki Yorumları⁴ f başlıklarını taşımaktadır. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere hurûf-ı mukatta`a hakkında yapılan çalışmalar yeterli olmayıp bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu ortadadır.

İlk dönemlerdeki hurûf-ı mukatta`a yorumlarına genel bakış

Hurûf-ı mukatta`a konusu sahabe neslinden itibaren üzerinde söz söylenen bir konu olmuştur. Bazı âlimler Allah Teâlâ'nın Kitabına on farklı şekilde başlangıç yaptığını belirterek hurûf-ı teheccînin bunlardan biri olduğunu ifade etmişlerdir.⁵ İslam âlimleri hurûf-ı mukatta`anın tefsiri sadedinde çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler temelde iki kısımda toplanabilir. İlk görüş hurûf-ı mukatta`anın anlamını sadece Allah'ın bildiğini ileri süren ve onlar hakkında yorumda bulunmaktan kaçınanlara aittir. Bu anlayışta olanlara göre hurûf-ı mukatta`a gizli bir ilim ve sır olup

¹ Abdullah Önder, *Te`vîli Açısından Taberî, Zemaşerî, Râzî ve Bursevî'nin Tefsirlerinde Hurûf-u Mukatta`a*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016).

² Ali Akpınar, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/11 2003, 55-73.

³ Tuncer Namlı, *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 30, 2015, s.85-131.

⁴ Mehmet Altuntaş, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 2018, 129-158.

⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 254-270; Süyûtî, *İtkân*, 625-626.

Allah Teâlâ onun bilgisini kendine has kılmıştır.¹ Böyle düşünenler hurûf-ı mukatta'anın tefsirinin yapılamayacağını ve o konuda konuşmamak gerektiğini belirtmişlerdir.² İkinci görüş ise bu harflerin tefsirinin yapılabileceğini savunanlara aittir. Onlar Allah'ın Kitabında insanların anlayamayacağı şeyler olmasını doğru bulmayarak³ aksine bu konuda konuşulması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca söz konusu âlimler özellikle hurûf-ı mukatta'anın altında yatan faydaların ve onlardan çıkarılacak manaların aranmasına işaret etmişlerdir.⁴ Bahsedilen iki temel görüşe göre de bu harfler müteşâbihâtan olmalarına karşın savunucuları arasında anlayış ve değerlendirme farklılığı olduğu görülmektedir.

İkinci görüşte olanlar da hurûf-ı mukatta'aya anlam verme noktasında farklı iddialar ortaya atmışlardır. Bazıları açısından hurûf-ı mukatta'a ile hece harfleri kastedilmiş olup bunlar Allah'ın, Kur'an'ın ya da sûrelerin isimleri olarak görülürken bazıları da Allah'ın onlarla yemin ettiğini söylemiştir.⁵ Bir kısım müfessire göre sûre başlarında bulunan bu harfler Kur'an'ın i'câzını ve insanların aynı harflerden oluşmuş olan Kur'an'ın benzerini meydana getirmekten aciz oluşlarını beyan içindir.⁶ Hurûf-ı mukatta'a hakkında yapılan yorumlar bununla sınırlı değildir. Kaynaklarda aktarılan bazı rivâyetlerde hurûf-ı mukatta'anın bazı isim ve fiillerin kodlamaları/kısaltmaları olduğu da yer almaktadır. Mesela الم (Elif Lâm Mim) harflerinin açılımı; انا الله اعلم (Ben Allah'ım bilirim)'dir.⁷ Bu bağlamda Arapların buna benzer bir kullanımları olduğu belirtilmiş ve Arapların bir harf söyleyip kelimenin tamamını kastettikleri ifade edilmiştir.⁸ Bir başka deyişle Araplar kelimeye delalet eden tek bir harfle konuşma alışkanlığına sahiptiler.⁹ Süyûtî bu harflerin Araplar tarafından kul-

¹ Muhammed Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981, 1: 3; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000, 1: 250.

² Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 2. Baskı: Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1935, 1: 154.

³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1: 4.

⁴ Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, 1: 155.

⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 204-208.

⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 256.

⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 208, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1: 85, Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1: 6.

⁸ Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm* 1: 87.

⁹ Ebû İshak İbrahim es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh*, thk. Abdülcelil Abdüh Şelebî, 1. Baskı: Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1988, 1: 256.

lanılmamış olması durumunda Hz. Peygamber'e karşı çıkacakları ilk şeyin bu harfler olacağını söylemektedir. Oysa Hz. Peygamber bu harfleri okumuş ve onlar karşı çıkmamışlardır.¹ Ayrıca hurûf-ı mukatta`anın sûreleri birbirinden ayırmak için² bulduklarını, bir harf olmayıp Allah'a hamd ve imtihan için olduklarını ve milletlerin dünyada kalış müddetlerini gösterdiklerini³ iddia edenler olduğu gibi cümmel/ebced harfleri olduklarını söyleyenler de vardır.⁴ Bunun yanı sıra inkârcılara karşı meydan okuma⁵ bağlamında hurûf-ı mukatta`a yorumları yapılmıştır. Müşrik Araplar Kur'ân okunduğunu duydukları zaman gürültü çıkararak onu bastırmaya ve etkisizleştirmeye çalışıyorlardı. Bir görüşe göre de Allah bu harfleri onların dikkatlerini çekmek, kalplerini yumuşatmak ve böylece Kur'ân'ı dinlemelerini sağlamak için indirmiştir.⁶

Özet olarak aktardığımız bu vb. yorumlar ilgili kaynaklarda daha detaylı bir şekilde nakledilmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla ilk asırlardaki hurûf-ı mukatta`aya dair açıklamalar anlam ve maksat/hikmet boyutlu olarak iki aşamalı değerlendirilmiştir. Anlam boyutu bu harflerin manalarını ortaya koyma, maksat boyutu ise Kur'ân'da yer alma sebepleri çerçevesinde ele alınmıştır. Yorumlarda hurûf-ı mukatta`anın anlam boyutu çok yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnkârcılara meydan okuma ve dikkatlerini çekme ise maksat boyutu olarak belirtilmiştir. Bir başka husus ise her ne kadar ilk asırlardaki müfessirlerden bir kısmı hurûf-ı mukatta`aya anlam vermeyi onaylamasalar da yukarıda kısaca değindiğimiz görüşler bunun pratikte öyle olmadığını göstermektedir. Ancak onların hurûf-ı mukatta`ayı müteşâbihâtтан saymalarına bakarsak kendilerinin de verdikleri anlamın kesin nihâî mana olmadığını kabul ettiklerini varsayabiliriz. Bir başka deyişle onların yorumları aklî ve ortaya koydukları delillere dayalı çıkarımlardır.

XX ve XXI asır müfessirlerinin hurûf-ı mukatta`a yorumları

Birinci bölümde hurûf-ı mukatta`aya yapılan ilk dönem müfessirlerinin yorumlarını aktardıktan sonra bu bölümde yakın dönemde yazılmış bazı tefsirlerin ko-

¹ Süyûtî, *İtkân*, 440.

² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 213-215.

³ İbn Kesîr, 1: 252.

⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 220.

⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1: 7-8.

⁶ Zerkeşî, *Burhân*, 124.

nuya yaklaşımı üzerinde duracağız. Bu tefsirlerde öncelikle kronolojik giderek Menâr tefsiri ile başlayacağız. Menâr tefsirinde hurûf-ı mukatta‘aların bir manası olmadığı ve başlarında buldukları sûrenin isimleri oldukları belirtilir.¹ Tefsirde ayrıca birden fazla sûreye bir tek isim vermenin bir mahzuru olmadığı ve mana itibariyle birbirine bağlı olduklarından müstereklik bulunduğu açıklanır.² Esere göre bu harflerin Kur’ân’da bulunma hikmeti ise kendinden sonra gelen Kur’ân lafzına ve Kur’ân’ın i‘câzına işaret eden hususlara karşı uyarı içindir.³ Görüldüğü üzere Menâr tefsirinde ilk dönem hurûf-ı mukatta‘a yorumlarında bulunan bir açıklama mevcuttur.

İkinci müfessir Mısırlı Tantâvî Cevherî’dir. Cevherî hurûf-ı mukatta‘anın bir remiz olduğu görüşündedir. O, Kur’ân’ın semâvî bir kitap olduğunu ve bütün semâvî kitapların mesajlarını ya açık bir şekilde ya da remizler/simgeler yoluyla anlattıklarını söyler. Ayrıca Cevherî remiz ve işaretlerin yüksek maksatlar ve yüce manalar olduğunu da ekleyerek Medine’deki Yahudilerin, cümme (ebced) sayılarıyla anlaştıklarını bunun yanı sıra İskenderiye, Mısır, Rum beldeleri ve Suriye’deki Hristiyanların Kur’ân’ın indiği dönemde harfleri kendi aralarında bilinen dînî rumuzlar olarak kabul ettiklerini örnek getirir.⁴ Müfessir, hurûf-ı mukatta‘a hakkında böyle genel bir açıklama yaptıktan sonra birçok sûrenin başında bulunan bu harflerin ilgili sûrenin konusuna yönelik mesajlar taşıdığını belirtir. Mesela A‘râf sûresinin başında المص (Elif Lâm Mîm Sâd) harfleri vardır. Cevherî’ye göre Elif Lâm Mîm bu sûrenin maksudını icmâlen tamamlar. O, sûrede geçen, İblisin Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya, Hz. Nûh’un, Hz. Hûd’un, Hz. Sâlih’in, Hz. Şuayb’in ve Hz. Mûsâ’nın kavmine söylediği sözlerde nasihat ve sabrın övüldüğünü belirtir. Nasihat ve sabır kelimelerinde ise Sâd harfî vardır ve bütün bu manalar Elif Lâm Mîm Sâd mukatta‘asında toplanmıştır. Sûrenin tamamı da bunu açıklar.⁵ Anlaşıyor ki Cevherî bu söylemiyle önceki âlimlerin açıklamaları arasında bulunan remiz görüşünü kendi yorumuyla detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Fakat Cevherî’nin hurûf-ı mukatta‘a hakkındaki sözleri bundan ibaret değildir. Çünkü o, konunun belâgat yönü olduğunu⁶ vurguladığı gibi bi-

¹ Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-Menâr)*, 2. Baskı: Kahire: 1947, 1: 122, 3: 154, 8: 296, XI: 143.

² Abduh, *Menâr*, I: 122.

³ Abduh, *Menâr*, I: 122.

⁴ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 2. Baskı: Mısır: 1351, 2: 3-6.

⁵ Cevherî, *Cevâhir*, 4: 178-179.

⁶ Cevherî, *Cevâhir*, 1: 28.

limsel açıklamalar da yapmaktadır. Bununla ilgili ilginç yorumlarından birini Ra`d, İbrahim ve Hicr sûreleri sadedinde ortaya koymaktadır. Detayına burada giremeyeceğimiz anlatımların ardından müfessir bu üç sûreden her birinin özel bir kazanımı/faydası olduğunu aktarır. O, Müminlere düşen görevin bu kazanıma göre hareket etmek olduğunu söyler. Söz konusu hareketler Ra`d sûresi için genel düzeni bilmek, İbrahim sûresi için Allah`ın günlerini hatırlamak ve her ümmetin ve etrafındakilerin tarihini bilmektir. Hicr sûresi için de Afrika, Sudan, Mısır, Suriye ve Türklere düşen vazifenin bu milletlerin ve irtibatlı oldukları milletlerin coğrafi ve siyasi haritalarını çizmek ve kitaplar telif etmek¹ olduğunu anlatır. Bir başka yorumunda ise Cevherî, `Ankebût, Rûm ve Lokmân sûrelerindeki mukatta`aların Müslüman milletleri yeryüzü ve gökyüzü ile ilgili kevnî ilimleri öğrenmeye yönelttiği görüşündedir.² Cevherî`nin hurûf-ı mukatta`a hakkındaki yorumları daha çok bilimsel açıklamalar ile kendini göstermektedir. Ancak onun temel düşüncesinde kanaatimizce iki şey ağır basmaktadır. İlki bu harflerin belâgat üstünlüğünden yola çıkarak Kur`ân`ın benzerini oluşturamama konusundaki acizyeti fark ettirme ve böylece tefekkür ve meydan okumadır. Diğeri de bu harfler yoluyla Müslümanların her türlü bilimsel çalışmaya ve üretmeye teşvik edilmesidir. Burada Cevherî`nin getirdiği bilimsel yaklaşım onu ilk dönem müfessirlerinden ayırıyor gözükmektedir.

Yorumlarını incelediğimiz yakın dönem müfessirlerinden bir diğeri de Elmalılı Hamdi Yazır`dır. Müfessir Bakara sûresinin başında yer alan hurûf-ı mukatta`adan başlayarak zaman zaman çok uzun ve detaylı açıklamalara girmektedir. Elmalılı açıklamalarına hurûf-ı mukatta`anın anlamlı bir isim olduklarını söyleyerek başlar. Bu harflerin müteşâbihâtan olduklarını ve müteşâbihâtın anlamsız bir söz değil tam tersine anlam çokluğundan ve kapsamlılığında meydana geldiğini belirtir. O, alfabe harflerinin dilin maddesi, hat/yazım şekillerinin de yazının temeli olması fikrinden yola çıkarak dildeki ses, kelime ve manalar yoluyla Allah ve kâinat ilişkisi kurulduğuna, İsm-i A`zam`a işaret ettiğine ve sonuçta Allah`ın ilmine ulaşıldığına dikkat çeker. Bu da Elmalılı`ya göre Kur`ân`ın tüm insanlığa yol gösterici olmasının belâgat boyutuyla yansımasıdır. Müfessir bu harfleri buldukları sûreyle irtibatlı bir sembol/remiz olarak görmekte ve onların buldukları sûrelerin isimleri olmalarına bir

¹ Cevherî, *Cevâhir*, 8: 4-6.

² Cevherî, *Cevâhir*, 15: 120.

engel olmadığını belirtmektedir.¹ Ayrıca o, bu remizlerin aklın kavrayamayacağı ilâhî bir sır ve mu‘cize olduğunu savunur. Meselâ Yûnus sûresinin başında bulunan الٰر (Elif Lâm Râ)’nın ‘Ben Rabbim, Ben görürüm ve Ben Allah’ım, Rahmanım’ şeklindeki görüşleri sınırsız anlamlar içinde sadece bazı hatırlatmalar olarak kabul eder. Aynı zamanda Elmalı, bu harflerin manaları doğrudan Allah’a havale edilmesi gereken müteşâbihâtın olduklarını da dile getirmektedir.² Bu görüşleri ile müfessir hurûf-ı mukatta‘ayı remiz ve sembol olarak görmekte³ ama aynı zamanda ilgili harflere dair getirilen açıklamaların yegâne ve nihâî anlam olarak görülmemesi gereğine de vurgu yapmaktadır. Elmalılı hurûf-ı mukatta‘anın Kur’ân’da var oluş hikmetinin ise ilimde râsih (ilimde derinleşmiş) olanların imtihanı⁴ aynı zamanda meydan okuma ve i‘câz olduğunu ileri sürer.⁵ Aslında Elmalılı hurûf-ı mukatta‘a hakkında uzun açıklamalarda bulunsa da bunlar esasen birkaç noktada değerlendirilebilir. Öncelikle o bu harflerin müteşâbih olmaları sebebiyle birden fazla anlama gelebileceğini anlatmaktadır. O yüzden hurûf-ı mukatta‘a konusunda varit olan rivâyetlere geniş yer vererek yapılmış olan yorumların ihtimal dâhilinde olabileceğini söyler. Bu çerçevede hurûf-ı mukatta‘anın sûre isimleri olma ihtimalini de bir takım kelime veya cümlelerin kodları/remizleri olabileceği ihtimalini de kabul eder. Böylece Elmalılı ilk asır müfessirlerinin yorumlarını tekrar etmiş olmaktadır.

Mustafa el-Merâgî de hurûf-ı mukatta‘a üzerinde az da olsa görüş ortaya koyan müfessirlerdendir. Merâgî, bu harflerin manası olmadığını belirterek her geçtikleri yerde الٰ (Elâ) gibi tenbih edati⁶ ve يٰ (Yâ) gibi nidâ⁷ olduklarını söyler. Ona göre bu harflerin varoluş hikmeti kendilerinden sonra gelecek hususlarda dinleyiciyi uyarmak, muhatapları Kur’ân’a yöneltmek ve Kur’ân’ın i‘câzına işaret etmektir.⁸ Merâgî’nin hurûf-ı mukatta‘a hakkındaki açıklamaları bunlarla sınırlıdır. O sadece uyarı, dikkat çekme ve i‘câz üzerinde durarak fazla bir ayrıntıya girmemiştir. Ancak

¹ Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3. Baskı: İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979, 1: 151-159.

² Elmalılı, *Hak Dini*, 4: 2662-2663.

³ Elmalılı, *Hak Dini*, 6: 4293, 4496.

⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, 5: 3301, 8: 5253-5263.

⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, 4: 4083.

⁶ Ahmet Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru’l –Merâgî*, 1. Baskı: Mısır: Şirketü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946, 1: 38, 3: 88.

⁷ Merâgî, *Tefsîr*, 19: 45, 118; 20: 31.

⁸ Merâgî, *Tefsîr*, 1: 38, 8: 98.

Merâgî de ilk dönem müfessirlerinin yorumlarından bir kısmını özetlemiş olmaktadır.

Hurûf-ı mukatta`a yorumları bağlamında gözden geçirdiğimiz bir başka müfessir de Ömer Rıza Doğrul'dur. Doğrul eserinde hurûf-ı mukatta`a hakkında kendi görüşlerine hiç yer vermemiş olmasıyla dikkat çekmektedir. O sadece dört sûrenin başındaki mukatta`a harfleri için açıklama yapmış olmakla beraber bu açıklamalar da başka müfessirlerin görüşlerinden ibarettir.¹ Bu durum eserin dar hacimli olmasından kaynaklanabileceği gibi müfessirin bu konuda herhangi bir yorumda bulunmak istememesinden de kaynaklanmış olabilir.

Fî Zılâli'l-Kur`ân'ın Mısırlı müellifi Seyyid Kutub'un tercih ettiği görüşe göre bazı sûrelerin başlarında bulunan bu harfler bir mesaj vermektedir. O mesaj da hece harflerinden oluşmasına, müşrik Arapların bunları bilmesine karşın Kur`ân'ın, benzerini meydana getiremeyecekleri mu`ciz bir kitap oluşudur. Kur`ân böylece Hz. Peygamber'e inanmayan Araplara meydan okumaktadır.² Kutub'a göre bu harfler söz konusu gerçeğe dikkat çekmek için vardır. Kutub, mukatta`a harflerinin Kur`ân'ın ilâhî olduğuna bir işaret olduğunu söylemektedir.³ O hurûf-ı mukatta`anın altında yatan sırrın bu olduğunu belirterek söz konusu yorumun kendi tercihi olduğunu ve kesin doğru olarak iddia etmediğini de belirtir.⁴ Seyyid Kutub bu harfleri, Allah Teâlâ'nın eseri olan Kur`ân'da insan ifadesini aşan bir birleşimin yapıtaşı olarak tanımlar.⁵ Aynı zamanda müfessir Allah'ın bu harflere yemin ettiğini de ileri sürer.⁶ Kutub hurûf-ı mukatta`anın her geçtiği yerde aynı fikri tekrarlamıştır. Öyle görülüyor ki o da önceki müfessirlerin görüşleri arasında serdedilen bir yorumu tekrar gündeme getirerek Kur`ân'ın Allah katından indirildiği gerçeğine vurgu yapmaktadır.

Ömer Nasûhî Bilmen de hurûf-ı mukatta`a adı verilen kesik harflerin anlamının bilinmediğini savunan müfessirler arasındadır. O bu harflerin başlarında buldukları sûrelerin ismi olup insanların dikkatlerini çekme hikmetine binaen nâzil olduklarını belirtir. Bilmen hurûf-ı mukatta`anın Kur`ân'ı oluşturan harflerden olduğu

¹ Ömer Rıza Doğrul, *Kur`ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi Tanrı Buyruğu*, 3. Baskı: İstanbul: Bilgi basım ve yayınevi, 1955, 1: 16, 2: 506, 2: 689, 2: 872.

² Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur`ân*, 2. Baskı: Kahire: Dâruş-şurûk, 2003, 1: 38.

³ Kutub, *Fî Zılâl*, 1: 364.

⁴ Kutub, *Fî Zılâl*, 1: 364, 3: 1254.

⁵ Kutub, *Fî Zılâl*, 4: 2301.

⁶ Kutub, *Fî Zılâl*, 5: 2958, 3006, 5: 3176, 6: 3654.

nu ve insanın benzerini meydana getirmedeki acziyetini gösterdiğini dile getirmektedir. Aynı zamanda müfessir kelimelerin veya cümlelerin harf ile kodlama şeklindeki kullanımının Araplar tarafından bilindiğini de bildirmektedir.¹ Bilmen Bakara sûresinin başındaki الم (Elif Lâm Mîm) harflerini İbn Abbâs'tan gelen Ben Allah'ım bilirim rivâyeti ile açıklamaktadır.² O, benzer açıklamaları diğer mukatta'alar için de yapar.³ Müfessir hurûf-ı mukatta'anın müteşâbihâtta olduğunu belirterek anlamını Allah'ın ilmine havale eder. Ayrıca bu harflerin başında buldukları sûrenin ismi olduklarını da söyler.⁴ Bilmen bu açıklamasını hurûf-ı mukatta'anın bulunduğu birçok sûrede tekrarlayarak genellikle önceki müfessirlerin görüşlerini aktarır.⁵ Hurûf-ı mukatta'anın Kur'ân'da varoluş hikmetini ise okunacak âyetlere dikkat çekmek olarak belirtir.⁶ Ayrıca o, bunların bir tenbih edatı olduğunu ekler.⁷ Bilmen ك (Kâf) harfinin kase olduğunu görüşündedir.⁸ Kısaca yorumlarını aktardığımız Bilmen mukatta'a harfleri hakkında özgün bir yorumda bulunmaktan adeta kaçınmış daha çok ilk dönem görüşler üzerinde yoğunlaşarak tefsirde bulunmuştur. Bunun sebebi kanaatimizce hurûf-ı mukatta'anın müteşâbihâtta olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o hemen her yerde bunların manasını ilm-i İlâhîye havale ettiğini tekrarlamaktadır.

Tunuslu âlim İbn 'Âşûr, Bakara sûresi tefsirinde hurûf-ı mukatta'a ile ilgili üç grupta topladığı yirmi görüşe uzun uzadıya yer vererek konuya giriş yapar. O, bütün bunları tek tek aktardıktan sonra eleme yaparak üç görüşü seçmektedir. Söz konusu görüşler; bu harflerin karşıtları susturmak ya da onların acziyetlerini tescil için olmaları veya buldukları sûrenin isimleri yahut kase olmalarıdır. Ancak müfessir bu üç yorumun içinde de bir seçim yaparak tercihinin ilk görüş olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İbn 'Âşûr bu harflerin tamamının ilmî bir mu'cize olduğunu söyler. Kendisi bu harflerin muhalifleri susturma amaçlı kinâyeli bir mana taşıdığı fikrinde-

¹ Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri*: İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985, 1: 14.

² Bilmen, *Tefsir*, 1: 14.

³ Bilmen, *Tefsir*, 2: 991, 3: 1357, 1652.

⁴ Bilmen, *Tefsir*, 3: 1441, 1622.

⁵ Bilmen, *Tefsir*, 4: 2057, 5: 2440.

⁶ Bilmen, *Tefsir*, 5: 2639, 6: 3019.

⁷ Bilmen, *Tefsir*, 6: 2918.

⁸ Bilmen, *Tefsir*, 7: 3462.

dir.¹ İbn ‘Âşûr, mukatta‘aları Kur‘ân‘ı yalanlayanlara kendileriyle meydan okunan rumuzlar olarak görür ve onların gerekli olduğunu savunur. Çünkü bu harfler kitabın Allah katından olduğunu reddedenleri âciz bırakmayı ima etmek amacıyla bulunmaktadır.² Bu harfler aciz bırakmalarından dolayı tehdîye de işaret etmektedir.³ İbn ‘Âşûr, önceki müfessirlerin ileri sürdüğü mukatta‘a harflerinin Allah‘ın isimleri olduğu görüşünü bu konuda de dayanılacak bir hadis olmaması gerekçesiyle kabul etmez.⁴ Müfessir aynı şekilde önceki pek çok yorumcunun katıldığı يس (Yâ Sîn) harflerinin Habeş‘çe ve Tay dilinde ey insan anlamında olduğunu da doğru bulmaktadır.⁵ İbn ‘Âşûr mukatta‘aları ilmi bir mu‘cize görmesi sebebiyle Tantâvî Cevherî ile birleşmektedir. Ancak İbn ‘Âşûr, Cevherî gibi ayrıntılı bilimsel yorumlarda bulunmamaktadır. Müfessir önceki bazı yorumları olduğu gibi kabul etmeyerek ve gerekçelendirerek doğru bulmaması yönüyle de özgün bir tavır sergilemektedir.

Moritanya asıllı bir tefsir âlimi olan Şinkitî ise eserinde hurûf-ı mukatta‘a ile ilgili olarak hemen hiç yorumda bulunmamıştır. Sadece Âl-i İmrân ve Hûd sûreleri bağlamında kısa açıklamalar yapmıştır. Söz konusu açıklamasında Şinkitî hurûf-ı mukatta‘a ile ne kastedildiğini Allah‘tan başka kimsenin bilemeyeceğini çünkü onunla ilgili kitap, sünnet, icmâ‘ ve Arap dilinde belli bir delil olmadığını savunur. Ayrıca müfessir onlarla ilgili belli bir anlam tespit etmenin delilsiz hükme varmak olduğunu iddia eder.⁶ Şinkitî‘ye göre mukatta‘a harflerinden kasıt Kur‘ân‘ın i‘câzını ortaya koymaktır. Bunun delili de onlardan sonra Kur‘ân lafzı, beyân ve Kur‘ân‘ın i‘câzına yönelik ifadelerin gelmesidir.⁷ Görüldüğü üzere Şinkitî, bu konuda yorum yapmaktan uzak durmuş ve mukatta‘a harflerinin anlamlarının bilinemeyeceğini belirtmiştir.

Pakistanlı müfessir Mevdûdî de hurûf-ı mukatta‘a konusunda sınırlı açıklamalarda bulunan âlimlerdendir. Mevdûdî bu harflerin nüzûl döneminde Araplar ve belâgat ile uğraşanlar tarafından kullanıldığını bundan dolayı da bunlara kimsenin

¹ Muhammed Tahir b. ‘Âşûr, *Tefsîru`l-tahrîr ve`l-tenvîr*, Tunus: Dâru`t-Tunûsiyye, 1984, 1: 206-218.

² İbn ‘Âşûr, *Tahrîr*, 3: 146, 8: 9.

³ İbn ‘Âşûr, *Tahrîr*, 25: 26.

⁴ İbn ‘Âşûr, *Tahrîr*, 6: 61.

⁵ İbn ‘Âşûr, *Tahrîr*, 22: 344.

⁶ Muhammed Emin b. Muhammed eş-Şinkitî, *Edvâül-beyân fi`l-izâhil- Kur‘ân bi`l-Kur‘ân*, 1. Baskı: Mekke: Dâru`l-Âlemi`l-Fevâid, 1426, 1: 320.

⁷ Şinkitî, *Edvâül-beyân*, 3: 8-10.

karşı çıkmadığını ve onlar hakkında soru sormadığını belirtmektedir. Ancak ona göre mukatta‘a harflerinin kullanımı tarihi süreçte ortadan kalktığından dolayı anlamlarını belirleme hususunda müfessirlerin sıkıntıya düştüklerin savunur.¹ Mevdûdî'nin açıklamaları onun hurûf-ı mukatta‘ayı bazı sözlerin kısaltması/kodlaması olarak kabul ettiğini göstermektedir. Sınırlı sayıda yaptığı yorumlardan biri de bununla ilgilidir. Müfessir ص (Sâd) mukatta‘asının anlamını İbn ‘Abbâs ve Dahhâk'ın rivâyetine dayanarak ‘Sözünde doğru olandır.’ veya ‘Muhammed ne söylüyorsa doğrudur.’ şeklinde verir. Ayrıca o Urduca‘da da kendilerinin Sâd harfini bir kişiyi doğrulama ve tasdik etme anlamında kullandıklarını naklederek bu görüşü desteklemektedir.² Mevdûdî hurûf-ı mukatta‘ayı, Kur‘ân'ın kaynağını bildiren bir giriş cümlesine benzeterek bu olağanüstü duyurunun Allah'tan olduğunu dile getirdiğini söyler. Bu aynı zamanda bir meydan okuma ve bir uyarı da içermektedir.³ Anlaşılacağı üzere Mevdûdî mukatta‘a harflerinin Araplar tarafından Kur‘ân'ın inişinden önce bilindiğini iddia eden Süyûtî ve Semerkandî ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Bu bir anlamda Mevdûdî'nin hurûf-ı mukatta‘ayı müteşâbih olarak görmediğini göstermektedir. Çünkü o zaten çok az sayıda olan açıklamalarında bu harflerin anlamlarının bilinemeyeceğine dair bir vurgu yapmamıştır.

Filistinli bir âlim olan İzzet Derveze hurûf-ı mukatta‘a ile sûrelere başlangıç yapılmasının dinleyenlerin dikkatini çekme, muhatapları uyarma, zihni ortam hazırlama ve adapte etme amaçlı olduğunu belirtmektedir.⁴ Derveze başka müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerine de yer vermiş ancak kendi tercihini yukarıdaki şekilde ortaya koymuştur. O bu harflerin Allah'ın isimlerine ait remiz veya kase m olması yönündeki yorumlara katılmadığını söylemiştir.⁵ Müfessir mukatta‘a harflerinin geçtiği hemen her yerde dinleyenleri kendilerinden sonra gelecek mesajlara zihnen hazırlamak, motivasyonu sağlamak ve kulak vermeye teşvik amacı ile uyarı oldukları tezini tekrarlamaktadır. Ayrıca o Kalem sûresinin başında yer alan ن (Nûn) harfini açıklama sadedinde mukatta‘a harfleri ile ilgili biraz daha detaya girerek onların bir takım

¹ Ebu'l- A‘lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur‘ân*, Trc. Muhammed Han Kayânî v.dğr. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, 1: 48.

² Mevdûdî, *Tefhîm*, 5: 56.

³ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4: 348.

⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et- Tefsîru'l- hadîs*, 2. Baskı: Beyrut: Dâru'l- garbi'l- İslâmî, 2000, 6: 129, 7: 107, 3: 143, 443, 502.

⁵ Derveze, *Tefsîr*, 2: 362-363.

sırlar sakladığı ya da âyet sayılarını gösteren rumuzlar olduğu yolundaki söylentileri net bir şekilde reddeder. Derveze bu konuda Hz. Peygamber'den veya sahabeden gelen sağlam bir rivâyet olmadığını ekleyerek böyle bir şeyin Hz. Peygamber'in görevi ve evrenselliği ile bağdaşmadığını belirtir.¹ O, hurûf-ı mukatta`anın amacından yola çıkarak onlar hakkında konuşmuştur. Ancak bu harflerin anlamlarının bilinip-bilinmeyeceği yönünde bir açıklamaya girmemiştir. Dolayısıyla Derveze onların anlamlarından ziyade Kur`ân'daki fonksiyonları üzerinde durmuştur.

Günümüz Tefsir âlimlerinden Mehmet Zeki Duman da eserinde hurûf-ı mukatta`aya Kalem sûresi açıklamasında yer vermiştir. Duman mukatta`a harflerinin sembolik veya şifresel anlamları olabileceği görüşündedir. O bu harflere bu güne kadar verilen anlamların Kur`ân'dan ya da sünnetten kesin ve sahîh bir delili olmadığını söyler. Bu nedenle onlara verilen anlamlar tahminden öteye geçmemektedir. Onların ne anlama geldiklerini de en iyi Allah'ın bildiğini ifade eder.² Müfessirin eserindeki konu ile ilgili açıklamaları bundan ibarettir. Ancak o temelde mukatta`a harflerini müteşâbihâtan saymamaktadır. O, harflerin tek başına anlamı olmadığını ancak harf ya da sembol olabileceklerini belirtmektedir. Duman'a göre daha önce onlara verilen manaların hepsi tahmine dayalıdır ve doğrulukları delillerle desteklenmemiştir. Duman bu harflerin anlamının ve ne amaçla kullanıldığının henüz bilinmemiş oluşunun gelecekte de bilinmeyeceği anlamına gelmediğini söylemektedir. Zira bilim ve teknolojideki gelişmeler Kur`ân'ın açıklanmasında etkili olmuşlardır ve bundan sonra da etkili olamayacaklarını söylemek mümkün değildir.³ Görüldüğü gibi Duman hurûf-ı mukatta`ayı müteşâbihâtan saymayan müfessirler arasındadır ve dile getirdiği söylemlere bakıldığında ona göre bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin vereceği bilgiler ışığında bu harflerin anlam veya maksadı bilinebilir olacaktır.

Suriyeli âlim Vehbe Zühaylî hurûf-ı mukatta`anın anlamından ziyade hikmet ve amaç boyutu üzerinde durmuştur. Zühaylî bu harflerin bulunmalarını Kur`ân'ın Allah kelamı oluşunun ispatı ve i`câzına işaret, meydan okuma ve dinleyenleri daha sonra gelecek konular için uyarma amacına bağlamaktadır.⁴Aslında Zühaylî mukat-

¹ Derveze, *Tefsîr*, 1: 359-362.

² Mehmet Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak, Kur`ân-ı Kerîm'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri*, 3. Baskı: Ankara: Fecr Yayınları, 2016, 1: 84.

³ Mehmet Zeki Duman, "Müteşâbihâtın Te'vîli", *Bilimnâme*, 9/3 (2005), 39-54, 43-44.

⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *et- Tefsîru'l-münîr*, 10. Baskı: Dimeşk: Dâru'l- Fikr, 2009, 1: 41, 78, 2: 59, 4: 494, 6: 317.

ta‘a harflerinin her geçtiği yerde aynı açıklamaları tekrarlamıştır. Ona göre bu harflerin mübhemâttan olup, bazı sırlar taşıdıkları, isim veya vasıf oldukları gibi görüşler doğru değildir. Çünkü o, Allah’ın kitabına hakikatte veya mecaz olarak anlamsız şeyler koymasının câiz olmadığını söylemektedir.¹ Müfessir anlam bazında ise sadece طه (Tâ Hâ) mukatta‘alarının Hz. Peygamber’in isimlerinden biri ve ya insan anlamında olabileceğini belirtir.² Zühaylî bunların dışında konu ile ilgili bir açıklama getirmemektedir. Ancak o, mukatta‘a harflerinin varoluş maksadını ön plana çıkartan bir yaklaşım sergilemektedir.

Görüşlerini aktaracağımız bir diğer müfessir de Süleyman Ateş’tir. Ateş tefsirinde hurûf-ı mukatta‘aya çeşitli anlamlar verildiğini fakat bunların tatmin edici olmadığını ileri sürmektedir. Bunlardan bazılarına yer veren Ateş’e göre Mekke’de inen mukatta‘a harfleriyle Müşriklerin, Medine’de inenlerle de Ehl-i Kitab’ın ve diğer insanların dikkatini vahyin büyüklüğüne ve önemine çekmek amacı söz konusudur.³ Ayrıca bu harflerin gerçek anlamını Allah’ın bildiğini⁴ ifade ederek anlam vermemektedir.

Celal Yıldırım da tefsirinde hurûf-ı mukatta‘aya değinen müfessirlerdendir. O öncelikle bu harflerle ilgili müfessirlerin görüşlerini maddeler halinde sıralamaktadır.⁵ Yıldırım’ın mukatta‘a harfleriyle ilgili yorumlarında sûrenin şifresi, Allah ile Peygamberi arasında bir şifre olması, İlâhî tecellînin damgası, sûredeki hikmet ve hükümlerin anahtarı, sûrenin özeti mahiyetinde oldukları gibi söylemleri dikkat çekmektedir.⁶ O genellikle hakkında açıklamada bulunmadığı mukatta‘alar dışında hepsinde aynı yorumu yapmaktadır. Ayrıca Yıldırım bu yorumlarının ardından onların gerçek manasını ancak Allah’ın bildiğini de belirtmektedir. Yıldırım bunlardan başka hurûf-ı mukatta‘alarla ilgili ortaya konulan görüşleri sıralamakta ve şifre yahut sır söylemiyle ilgili bir detaya girmemektedir.

Hurûf-ı mukatta‘a hakkında fikir beyan eden Mahmut Toptaş Kur’ân veya Hz. Peygamber tarafından manaları ile ilgili bir açıklama gelmemesi sebebiyle bir şey

¹ Zühaylî, *Münîr*, 8. 384-387.

² Zühaylî, *Münîr*, 8: 522, 524.

³ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*: Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982, 1: 31.

⁴ Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meali*, 1: 349.

⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, İzmir: Anadolu Yayınları, 1986, 4: 2076-2077.

⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında*, 6: 2919-2921, 3018-3019, 3111, 3188, 7: 3696, 9: 4523.

söyleyemeyeceğini belirtmekte ve manalarını Allah'a havale etmektedir. Toptaş daha sonra bütün mukatta`aların inkârcılara ve Kur`ân'ı Hz. Peygamber'in uydurduğunu iddia eden Müşriklere Kur`ân'ın benzerini yapma yönünde meydan okuma kastı taşıdıklarını söylemektedir. Bu söylemi tüm mukatta`alar için tekrarlamaktadır.¹ Bu meydan okuma Kıyâmete kadar bütün insanlık için geçerli olup bir duyuru mahiyetindedir.² Bununla beraber Toptaş bu harflere müfessirlerin ayrı anlamlar verdiklerini ama bu anlamların onların kendi dünyalarına ait olduğunu söylemektedir. Zira Hz. Peygamber'den bize bu konuda bir bilgi ulaşmamıştır.³ Böylece o, müfessirlerin yorumlarındaki öznelliklerinin etkisine vurgu yapmaktadır.

Mukatta`a harfleri ile ilgili çalışmamızda ele alacağımız son eser de Kur`ân Yolu Tefsiridir. Komisyon tarafından hazırlanmış olan eserde ilk olarak mukatta`a harfleri ile ilgili önceki âlimlerin görüşleri hatırlatılmaktadır. Ardından bu görüşler arasında üç tanesinin tutarlı olduğu belirtilmektedir. Tutarlı sayılan üç görüşten ilki bu harflerin inanmayanlara meydan okumak amacıyla sûre başlarına konulan anlamsız harfler oluşudur. İkinci görüş, başlarında buldukları sûrelerin içeriklerine dikkat çekmek amacıyla getirilen yeminler olduklarıdır. Üçüncüsü ise başında buldukları sûrelerin isimleri olmalarıdır.⁴ Eserdeki açıklamaya göre hurûf-ı mukatta`alar gelişi güzel sözler olmayıp ilâhî bir kitap olarak Kur`ân'a saygı gösterilmesini vurgulamaktadır.⁵ Kur`ân Yolu tefsirinde konu ile ilgili fazla bir yorum göze çarpmamaktadır. Sınırlı sayıda verilen bilgiler ise daha çok önceki görüşlerin aktarılmasından ibarettir.

Günümüze yakın dönemde yazılmış bazı tefsirlerden yola çıkarak yaptığımız araştırma neticesinde müfessirlerin hurûf-ı mukatta`aya yaklaşımlarındaki genel eğilimleri bu harflerin okuyanın ve dinleyeninin dikkatini çekme ve uyarma amacına yönelik olduklarıdır. Ayrıca çoğunluk bu harfler ile Kur`ân'ın benzerini getirme konusunda inkârcılara meydana okunduğunu da vurgulamaktadır. Bununla beraber müfessirlerin Cevherî ve İbn Âşûr gibi birkaçı dışında kendinden öncekilerin tekrarı

¹ Mahmut Toptaş, *Kur`ân-ı Kerîm Şîfa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 1992, 1: 79-80, 2: 15-16, 3: 189.

² Toptaş, *Şîfa Tefsiri*, 6: 201-203.

³ Toptaş, *Şîfa Tefsiri*, 6: 509-510.

⁴ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur`ân Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, 1: 68-70.

⁵ *Kur`ân Yolu*, 3: 211.

mahiyetinde açıklamalarda buldukları da gözden kaçmamaktadır. Bu bağlamda mukatta‘a harfleri hakkında yapılan yorumların tamamına yakınının hicrî II. ve III. asırlarda ortaya konulanların tekrarı olduğu tespiti de haklı çıkmaktadır.¹ Bunun sebeplerinden birisi belki de mukatta‘a harfleri hakkında Kur‘ân ve sünnete dayanan bir açıklama gelmemesi, bir diğer sebep de söylenecek şeylerin zaten söylenmiş olduğu düşüncesi olabilir. Müfessirler hurûf-ı mukatta‘ayı yorumlarken daha çok tekrar ve tercih yaparak konuyu Allah‘a havale etmişlerdir. Burada şunu belirtelim ki ele aldığımız müfessirlerin bu harfleri müteşâbih olarak görüp görmemeleri de dikkat çekmektedir. Ancak biz başlı başına ayrı bir husus olan ve bu makalenin sınırlarını aşan müteşâbih konusuna girmedik. Bu nedenle onların müteşâbihâta dair görüşlerine değil hurûf-ı mukatta‘a hakkındaki değerlendirme ve açıklamalarına yer verdik.

Hurûf-ı mukatta‘aya bir yaklaşım

Elbette her şeyin kesin ve nihâi bilgisi Allah‘ın ilmindedir. Ancak Kur‘ân ve sünnetten bu harflerle ilgili bilgi gelmemesi onlar hakkında yorum kapılarını kapatma anlamını da taşımamalıdır. Fakat sadece yorum yapmış olmak gibi bir tavır içine girmek de doğru değildir. Bu nedenle konuya ilgi duyan ve mukatta‘a harfleri üzerinde çalışma yapmak isteyen araştırmacıların yine Kur‘ân ve sünnet ruhu çerçevesinde araştırma yapmalarında bir mahsur olmadığı düşüncesindeyiz. Buradan yola çıkarak hurûf-ı mukatta‘aya farklı bir açıdan bakmak istiyoruz. En başta söyleyelim ki böyle bir çaba ‘çaba’ olmaktan öteye geçemeyecektir. Bunun sebebi konunun böyle bir mahiyete sahip olmasıdır. Önce de belirttiğimiz gibi amacımız Kur‘ân‘ın anlaşılmasına bir nebze olsun katkı sunmaktır.

Hurûf-ı mukatta‘a hakkında görüş bildiren tüm âlimlerin birleştiği bu kesik/ayrı harflerin alfabe harfleri olduğudur. Biz de buradan hareketle dil ekseninden giderek mukatta‘a harfleri üzerinde bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Dil, anlamlı sözcüklerden ve konuşma formlarından meydana gelen bir yapı olarak tanımlandığı gibi duygu, düşünce ve seçimleri gösteren işaret sistemi olarak da tanımlanmıştır.² Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri yahut

¹ Mehmet Zeki Duman, Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukatta‘a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, 18: 402.

² Ahmet Cevizci, "Dil", *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, 234.

kod¹ olan harfler de sözcük ve konuşma formlarını oluşturarak dilde etkin bir yere sahiptirler. Dil, iletişimin önemli bir unsurudur. Konuşma ve yazma ise dilin temel becerilerinden olup iletişimde anlatma boyutunu meydana getirir. Okuma ve dinleme ise dilin anlam boyutunu oluşturur.² O halde sözcük ve cümleleri oluşturan harfler dilin temeli olduğuna göre aynı şey onlar için de söz konusu olmalıdır. Bir başka deyişle harflerin de tıpkı kelimelerde ve cümlelerde bulunan konuşma-yazma ve okuma-dinleme gibi boyutları vardır. Yani harfleri yazan veya konuşan bir taraf olduğu gibi onları okuyan ve dinleyen bir taraf da vardır. Kelime ve cümleler dilde bir nasıl fonksiyona sahipse tek başına ya da bir form içinde bulunan harfler de bir fonksiyona sahip olmalıdır. Kelime ya da cümleler bir şey anlatıp onlar vasıtasıyla bir şey anlaşıldığı gibi harfler için de aynı husus düşünülmelidir. İletişimin en önemli unsurlarından olan dilin bildirme ve bildirsel olmayan şeklinde iki görev tanımı yapılmaktadır. Bunlardan Bildirme görevi, dilin inanç ve tahmin gibi bir takım bilgileri iletmek amacını yerine getirir. Bildirsel olmayan görev ise kendi içinde dört gruba ayrılır. Bunlardan ilki çoğunlukla ünlemler üzerinde gerçekleşip tepki ya da tavır belirtir. İkincisi emir kipi olan cümleler, üçüncüsü deyimlerdir. Son grup ise söz vermek ve yemin etmek gibi duyurularla meydana gelir.³ Harflere bu açıdan bakıldığında dilin bildirsel olmayan görevleri içinde ve ünlemler grubunda yer alması mümkün gözükmemektedir. Çünkü dilde bazı ünlem içeren hususlar harflerle ifade edilir. Mesela a!, e!⁴ gibi. Tüm bu dilbilimsel açıklamalar çerçevesinde düşünüldüğünde hurûf-ı mukatta`aya bir yer verilmesi mümkün gözükmemektedir. Zira hurûf-ı mukatta`a Kur`ân'ın nâzil olduğu Arap dilinin alfabe harflerinin yarısını oluşturmaktadır. Hurûf-ı mukatta`ayı dilin görev ve işlevleri ile ilişkilendirebiliriz. Kur`ân-ı Kerîm'de bulunması itibarıyla hurûf-ı mukatta`a ile de Allah tarafından muhataplara bir anlatım söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan bu harfleri okuyan ve dinleyenler açısından bir anlama boyutu ortaya çıkmaktadır. Kur`ân, Allah'ın insan ile bir iletişimi-

¹ Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük", 17 Eylül 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b9d030bdaa558.35892559

² Murat Özbay, Didem Çetin, "Dinleme Becerisinin Geliştirilmesinde Prozodik Farkındalığın Önemi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, Bahar/2011, 155-156.

³ Cevizci, "Dil", 237.

⁴ Türk Dil Kurumu, "Büyük Türkçe Sözlük", 17 Eylül 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=327793

mi/konuşması/mesajı olduğuna göre hurûf-ı mukatta‘aya bu bağlamda yaklaşılabılır. Diğer taraftan Kur‘ân‘ı okuyan ya da dinleyen de bir anlama boyutu içine girmektedir. Dolayısıyla hurûf-ı mukatta‘a Kur‘ân‘dan olduğuna göre dilin anlatma ve anlama boyutlarıyla birebir örtüşmektedir.

Hurûf-ı mukatta‘aya başka bir açıdan da bakabiliriz. Bu bağlamda dilin bazı işlevlerinden söz edilmektedir. Buna göre dilin altı işlevinden¹ biri ilişki işlevidir.² İlişki işlevi muhatap ile iletişim kurmak, iletişimi kuvvetlendirmek ve devam ettirmek gibi amaçlar taşımaktadır.³ Tüm bu amaçlar iletişimin iki tarafını ilgilendirmektedir. Yani bir iletişim kuran bir de iletişim kurulan taraf mevcuttur. Dilin ilişki işlevinde iletişim amaçlarının yanı sıra dikkat çekme özelliği bulunmaktadır. Mukatta‘a harfleri de dilin ilişki işlevi ile eşleştirerek dikkat çekme boyutu kapsamında değerlendirilebilir. Böylece Kur‘ân‘ı okuyanların okudukları konuya hazırlanmaları sağlanmış olur.⁴ Yani dilin bu işlevi hem iletişim sağlama hem de iletişimde anlatılan hususa dikkat çekme açısından mukatta‘a harfleriyle yakından ilgili görülmektedir. Özellikle yakın dönem müfessirlerinden bir kısmının yorumları hurûf-ı mukatta‘anın Kur‘ân mesajına okuyanın ve dinleyeninin dikkatini çekme, uyarma ve zihinsel adaptasyon amacına yönelik olduğu görüşü de bu bağlamda isabetli görünmektedir.

Bilimsel açıdan konunun bir başka boyutu ise fonoloji açısından ele alınabilir. Fonoloji bir dildeki anlam taşıma özelliği olan sesleri ve ses olaylarını inceleyen bir daldır.⁵ Fonoloji, verilen bir kelimeyi ses birimlerine ayrıştırabilme ve bağımsız tek tek ses birimleri dizisi şeklinde algılayabilmedir.⁶ Fonolojinin önem verdiği şey ise

¹ Bağlamsal İşlev (Göndergesel İşlev), Duygusal İşlev, Çağrı İşlevi, İlişki İşlevi, Üst Dil İşlevi, Sanatsal İşlev. Bu konuda bk Mustafa Karagöz, "Dilin İşlevleri Açısından Kur‘ân‘ın Üslûbu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 2007, s.171-206.

² Karagöz, *Dilin İşlevleri*, 196-197.

³ Karagöz, *Dilin İşlevleri*, 196.

⁴ Karagöz, *Dilin İşlevleri*, 198-199.

⁵ ResearchGate, Kılıç Mehmet Akif, Erdem Mevlüt, "Türkiye Türkçesindeki ‘Yumuşak G’ Ünsüzünün Fonetik Analizi", 17 Eylül 2018, https://www.researchgate.net/publication/259078050_Turkiye_Turkcesindeki_%27Yumusak_G%27_ünsüzünün_fonetik_analizi, 2809.

⁶ Ebru Aktan, Ayla Oktay, "Çocuğun Dil Gelişiminde Fonolojik Duyarlılığın (Ses Bilgisel Duyarlılığın) Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9, 1997, 2.

bir dili konuşanların beyinlerinde oluşan algıdır.¹ Fonolojinin üzerinde durduğu ses birimlerini ayırıştırma ve tek tek ses birimleri olarak algılama durumları hurûf-ı mukatta`ayı çağrıştırmaktadır. Zira hurûf-ı mukatta`a birli, ikili, üçlü, dördlü ve beşli harf dizileri bazında adeta ayırıştırılmış ve bağımsızlaştırılmış bir form halinde durmaktadır. Netice olarak da beyinde bir algı oluşması/oluşturulması söz konusudur. Dolayısıyla bu harflerin Kur`ân veya ilgili sûrelerin mesajları hakkında bir algı yani bir dikkat ve kavrayış oluşması amacı taşıdıkları söylenebilir.

Bu açıklama da yine yakın dönem müfessirlerinin dikkat çekme yönündeki mesajlarına işaret etmektedir.

Öte yandan insan beyninde sayılarla harfleri tanımakla görevli bir bölge olduğu da dile getirilmektedir. Beyinde görsel harf merkezi denilen bir nevi beyin harf kutusu olarak isimlendirilen bir bölge mevcuttur. Burası harf ve kelimelerin şekillerini algılayarak elde ettiği veriyi kodlayan farklı bölgelere iletir. Bunlar arasındaki veri akışı sadece insan beynine ait bir yetenektir.² Hurûf-ı mukatta`a da bu noktada beyin harf merkezi ya da harf kutusu denilen bölgesi ile şekilsel olarak algılanır. Elde edilen algı diğer bölgelere aktarılır ve işlem gerçekleşmiş olur. Neticede hurûf-ı mukatta`a görsel bir forma sahiptir. Bu yetenek insan beynine has olduğuna ve Kur`ân da insana hitap ettiğine göre hurûf-ı mukatta`anın anlamsız harfler olduğunu söylemek pek isabetli görünmemektedir. İster kodlama ister görsel algı denilsin beyin bir algı/kavrayış işleviyle hareket ettiği ve insana buradan bir mesaj gönderildiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak hurûf-ı mukatta`a gelişigüzel rastgele dizilmiş bir harf grubu olmayıp, insanın iletişim ve dil boyutu ile düşünmeyi gerçekleştiren beyin arasında bir irtibat gerçekleştirmektedir.

Sonuç

Hurûf-ı mukatta`a olarak isimlendirilen ve Kur`ân`ın belli sûrelerinin başlarında yer alan harflerle ilgili ilk dönemlerden beri çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu makale çerçevesinde incelediğimiz yakın dönem müfessirlerinin yorumları bir yönüyle ilk dönemdekileri kısmen hatırlatmaktadır. Çünkü makalede de işaret ettiğimiz gibi yakın dönem yorumlarının genel anlamda öncekilerin benzeri ve tekrarı olduğu

¹ https://www.researchgate.net/publication/259078050_Turkiye_Turkcesindeki_%27Yumusak_G%27_unsuzunun_fonetik_analizi, 2823.

² Bahri Karaçay, "Okuyan Beyin", *Bilim ve Teknik*, (Eylül/2011), 23-24.

anlaşılmaktadır. Ama öncekilere nazaran bu harfler üzerinde söz söyleme çekingenliğinin biraz daha azaldığı ve hurûf-ı mukatta‘aya anlam verme ya da Kur’ân’da bulunma hikmetini ortaya koyma çabasının zaman zaman tekrara girilse de devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kur’ân’ın kendini apaçık bir Kitap olarak tanıtmaması, onda anlaşılmaz ya da anlamsız hiçbir unsurun bulunmaması sonucunu doğurur. Bu nedenle kanaatimizde Kur’ân’ın bu tür açıklamaları hurûf-ı mukatta‘anın da anlamsız sıralanmış harfler olmadığını anlatmaya kâfidir. Ancak anlam bazında baktığımızda bu harflerle ilgili neden farklı yaklaşımlar olduğunun cevabı da merak konusudur. İlk dönemlerdeki iki farklı yaklaşımdan biri olan Kur’ân’ın sırrı veya şifresi olduğu ve bunların kimse tarafından bilinmeyeceği görüşü ile bunu kabul etmeyen görüş birbirine zıt durmaktadır. Müfessirlerden bir kısmı da bu harflerin Araplar tarafından bir cümlenin kısaltması olarak kullanıldığı yönünde bilgiler vermiştir. Böyle harflerle cümle ifade etme alışkanlığının Araplarda zaten bilinen bir husus olması tarzındaki görüşler mukatta‘a harflerinin bilinmezliği yaklaşımını çürütmektedir. Aslında ilk dönemde hurûf-ı mukatta‘a hakkında yorum yapılamayacağı şeklinde ortaya atılan düşünce bu durumda sübjektif bir özellik taşıyor görünmektedir. Yani daha çok yorumu yapanın kendi kişisel yaklaşımı olması mümkün gözükmektedir. Hele dirâyet tefsiri dediğimiz tefsiri câiz görmeme anlayışını düşünürsek bu daha iyi anlaşılabilir. Zira daha o dönemlerde bu harflerin anlamlarıyla ilgili bu makalede de belirttiğimiz gibi pek çok görüş serdedilmiştir. Ancak bu konudaki çekingenliğin temel nedeni kanaatimize göre Hz. Peygamber’den buna dair bir açıklama gelmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada gerek Süyûtî’nin ve Semerkandî’nin gerekse Mevdûdî’nin düşünceleri anlamlıdır. Bu âlimler hurûf-ı mukatta‘aya benzer kullanımlarından yola çıkarak aslında bu harflerin bilinebilir olma yönüne vurgu yapmaktadırlar. Onlar Kur’ân’ın muhataplarına bildikleri bir üslûpla konuştuğunun bir nevi altını çizmektedirler. Yakın dönem müfessirlerinde de bu yönde bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır. Onlar özellikle bu harflerin, Kur’ân’ın belâgat ve i‘câz yönüne işaretle inkârcılara meydan okuma, Kur’ân’ın mesajına dikkat çekme, bu konuda bir kavrayış kazandırma amacına yönelik olduklarına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu durum da açıkça hurûf-ı mukatta‘anın dil ile bağlantısını göstermektedir. Kur’ân’ın nâzil olduğu dönemde ilk muhatapların en önde gelen uzmanlık alanları Arap dili ve belâgati olduğuna göre dilsel boyutun gündeme gelmesi de tabiidir. Kur’ân’da muhataplara

yönelik değişik üslûplar kullanılmakta, dil üslûbunun bir boyutu da mukatta`a harfleri vasıtasıyla bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Biz de yaptığımız değerlendirme ile genel anlamda detaylı olmasa da günümüz dil bilim ile ilgili açıklamaları göz önünde bulundurmaya çalıştık. İlk muhatapları Arap toplumu olsa da Kur`ân tüm insanlara hitap ettiği için değerlendirmemiz genel bir dil bilim çerçevesinde olmuştur. Ama bu da Kur`ân`ın evrenselliğini bir kez daha göstermesi açısından önemlidir. Çünkü açıklamaya çalıştığımız hususlar Arap diline ait özel yaklaşımlar değildir. Aynı zamanda bir başka önemli netice de hurûf-ı mukatta`a hakkında kesin konuşmak mümkün olmasa da söylenecek sözümüzün olabileceğidir. Zira Kur`ân`ın diğer âyetlerinin de yorumu yapılırken aynı husus geçerlidir. Diğer taraftan günümüz biliminin bu gün ortaya koyduğu ve ulaştığı verilerin Kur`ân tarafından kullanılmış olması burada da kendini göstermektedir. Kanaatimizce hurûf-ı mukatta`a ile ilgili daha pek çok yorum daha sonraki süreçte de gündeme gelecektir.

Kaynakça

1. Abduh, Muhammed. Rıza. Muhammed Reşid. *Tefsîru`l-Kur`âni`l-Hakîm (Tefsîru`l-Menâr)*. 2. Baskı. 12 Cilt. Kahire: Dâru`l-Menâr, 1366/1947.
2. Akpınar, Ali. *"Kur`ân`da Hece Harfleri (Hurûf-ı Mukatta`a) ve Kuşeyri`nin Hece Harfleri Yorumu"*. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 4/11 (2003): 55-73.
3. Aktan, Ebru. Oktay, Ayla. *"Çocuğun Dil Gelişiminde Fonolojik Duyarlılığın (Ses Bilgisel Duyarlılığın) Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi"*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 9 (1997): 1-28.
4. Altundağ, Mustafa. *Duman, Mehmet Zeki. "Hurûf-ı Mukatta`a"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18: 401-408. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
5. Altuntaş, Mehmet. *"Mukâtil b. Süleyman`ın Tefsirinde İsrâiliyyât ve Hurûf-ı Mukatta`a Hakkındaki Yorumları = Israiliyyat in the Commentary of Muqatil b. Suleiman and His Comments on Hurûf al-Muqattaa"*. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/13, 2018, 129-158.
6. Ateş, Süleyman. *Kur`ân-ı Kerim`in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

7. Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
8. Cevherî, *Tantâvî. el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 2. Baskı. 25 Cilt. Mısır: y.y., 1350.
9. Cevizci, Ahmet. "*Dil*". Felsefe Sözlüğü. 234. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
10. Derveze, *Muhammed İzzed. et- Tefsîru'l- hadis*. 2. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l- garbi'l- İslâmî, 1421/2000.
11. Doğrul, Ömer Rızâ. *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi Tanrı buyruğu*. 3. Baskı. 2 Cilt. İstanbul: Bilgi, 1955.
12. Duman, Mehmet Zeki. *Beyânü'l-Hak (Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri)*. 3. Baskı. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
13. Duman, Mehmet Zeki. "*Müteşâbihâtın Te'vili*". Bilimnâme 9/3 (2005): 23-46.
14. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân dili*. 3. Baskı. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
15. İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't –tenvir*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't -Tunûsiyye, 1984.
16. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 4 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
17. İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
18. Kâfiyeci, Muhammed b. Süleyman. *Kitâbu't-Teysîr fî Kavâidi 'İlmi't-Tefsîr*. thk. Hüseyin ez-Zehabî. Kahire: Dâru'l-Kudsî, 1419/1998.
19. Karaman, Hayrettin ve dğr. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*. 6. Baskı. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
20. Karagöz, Mustafa. "*Dilin İşlevleri Açısından Kur'ân'ın Üslûbu*". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (2007): 171-206.
21. Karaçay, Bahri. "*Okuyan Beyin*". Bilim ve Teknik (Eylül/2011): 20-27.
22. Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *El-Câmi ' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 2. Baskı. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1353/1935.
23. Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. 2. Baskı. 7 Cilt. Kahire: Dâruş-şurûk, 1423/2003.
24. Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l –Merâğî*. 1. Baskı. 30 Cilt. Mısır: Şirketü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1365/1946.

25. Mevdûdî, Ebu'l- A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân.* trc. Muhammed Han Kayânî v.dğr. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
26. Namlı, Tuncer. *"Dil ve Vahiy Tarihine Işık Tutan Çarpıcı Süre Başlıkları: Mukatta`a Harfleri.* "Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi 30 (2015): 85-131.
27. Önder, Abdullah. *Te`vili Açısından Taberî, Zemaşşerî, Râzî ve Bursevî'nin Tefsirlerinde Hurûf-u Mukatta`a.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016.
28. Özbay, Murat. Çetin, Didem. *"Dinleme Becerisinin Geliştirilmesinde Prozodik Farkındalığın Önemi".* Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 26 (Bahar/ 2011): 155-175.
29. Râzî, Muhammed Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb.* 32 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1410/1981.
30. ResearchGate. Kılıç Mehmet Akif, Erdem Mevlüt. *"Türkiye Türkçesindeki 'Yumuşak G' Ünsüzünün Fonetik Analizi".* 17 Eylül 2018. https://www.researchgate.net/publication/259078050_Turkiye_Turkcesindeki_%27Yumusak_G%27_unsuzunun_fonetik_analizi.
31. Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Bahru'l-'ulûm.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
32. Süyûtî, Celâleddin. *El-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân.* 1. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008.
33. Şinkîti, Muhammed Emin bin Muhammed. *Edvâül-beyân fî izâhil- Kur'ân bi'l- Kur'ân.* 9 Cilt. Mekke: Dâru ' Âlemi'l-Fevâid, 1426.
34. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Cami'u'l-beyân 'an te`vili âyi'l-Kur'ân.* thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
35. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen.* Beyrut: Daru'l-Fikr, 1425-1426/2005.
36. Toptaş, Mahmut. *Kur'ân-ı Kerîm Şîfa Tefsiri.* 8 Cilt. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1992.
37. Türk Dil Kurumu. *"Güncel Türkçe Sözlük".* 17 Eylül 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b9d030bdaa558.35892559.
38. Türk Dil Kurumu. *"Büyük Türkçe Sözlük",* 17 Eylül 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=327793.

39. Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. 13 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.
40. Zeccâc, Ebû İshak İbrahim es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve î'râbüh*. thk. Abdülcelil Abdüh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1408/1988.
41. Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *El-Burhân fi 'ülümü'l-Kur'ân*. thk. Abdurrahman Maraşlı v.dğr. IV. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârifê, 1410/1990.
42. Zühaylî, Vehbe. *Et-Tefsîru'l-münîr*. 10. Baskı. 17 Cilt. Dimeşk: Dâru'l- Fikr, 1430/2009.

Dr. Sevgi Tutun

**XX və XXI əsrlərin təfsirçilərinin şərhləri kontekstindən
hurufi mukattaya baxış
(xülasə)**

Quranın dərk olunması və şərh edilməsində Quran elmləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Araşdırmamızda biz Quran elmləri içərisində yer alan al- Huruf al- Muqatta'a diqqət yetirəcəyik. Bu baxımdan XX və XXI əsrlərdə yazılmış təfsirlərə müraciət etməklə, bu mövzunu işıqlandırmağa cəhd etmişik. Məqalədə Məhəmməd Abduh (ö. 1905), Məhəmməd Rəşid Rıza (ö.1935), Tantavi Cevheri (ö. 1940), Elmalılı Məhəmməd Hamdi Yazır (ö. 1942), Əhməd Mustafa əl-Meragi (ö. 1952), Ömər Rıza Doğrul (ö. 1952), Seyyid Kutub (ö. 1966), Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Tahir b. Aşur (ö. 1973), Məhəmməd əl-Emin b. Muhammed eş-Şinkiti (ö. 1974), Ebul- Ala əl-Mevdudi (ö. 1979), Məhəmməd İzzət Derveze (ö. 1984), Məhmət Zəki Duman (ö. 2013), Vehbe ez-Zuhayli (ö. 2015), Süleyman Atəş, Cəlal İldırım, Mahmud Toptaş və Hayrettin Karaman və digərləri tərəfindən qələmə alınmış təfsirlərə istinad edilmişdir. Araşdırmamızda elmi, ictimai və ədəbi təfsir məktəbləri kimi müxtəlif məktəblərə müraciət olunmuşdur. Adı çəkilən əsrlərdə Şifahi, Rasional, Tarixi və Müasir yanaşmalar öz əksini tapmışdır. Həmçinin məqaləmizdə Fələstin, Misir, Mavritaniya, Pakistan, Suriya və Tunis kimi müxtəlif coğrafi bölgələrə məxsus əsərlər tədqiq edilmiş və hurufi mukatta'a mövzusuna olan müxtəlif baxışlar öyrənilmişdir. Beləliklə də, ilk dövr təfsirçiləri ilə yaxın zamanda fəaliyyət göstərmiş təfsirçilərin şərhləri arasında mövcud olan oxşar və fərqliliklərə aydınlıq gətirməyə çalışmışıq. Eyni zamanda onlarla bağlı qiymətləndirmə aparmışıq.

Açar sözlər: *Təfsir, Quran elmləri, Huruf-u Mukatta'a, Müfəssir, Şərh.*

Dr. Sevgi Tutun

***In the context of interpretations of XX and XXI centuries
comantators`views of Al-hurūf al muqatta`at
(abstract)***

The Qur`ānic sciences are important elements in understanding and interpreting the Qur`ān. In this study, we will try to focus on the subject of al- Hurf al- Muqatta'a which is in the Qur`ānic sciences. In this context we will try to enlighten the subject by addressing some commentaries written in the XXth and XXIst centuries. This paper limited to written commentaries by Muhammad Abduh (d.1905), Muhammad Rashid Rida (d.1935), Tantawī Jawharī (d. 1940), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (d. 1942), Moustafa el-Meraghi (d. 1952), Ömer Rizâ Doğrul (d. 1952), Sayyid Qutb (d. 1966), Ömer Nasuhi Bilmen (d. 1971), Tāhir ibn Ashūr (d. 1973), Muhammad Shinkhī (d. 1974), Mawdūdī's (d. 1979), Muhammad Izzet Derveze (d. 1984), Mehmet Zeki Duman (d. 2013), Wahbah Zuhaylī (d. 2015), Süleyman Ateş, Celal Yıldırım, Mahmut Toptaş ve Hayrettin Karaman. In our study was selected from different schools such as scientific, social and literary schools. These works are mentioned Narrative, Rational, Historical and Modernist approaches. It was also taken into works from Palestine, Egypt, Mauritania, Pakistan, Syria and Tunisia. Thus, the different perspectives are reviewed about. Thus, we tried to show similarities or differences between the comments of al-Hurūf al- Mukatta'a of early period commentators and the comments of recent commentators. At the same time, we evaluated about them.

Key Words: *Tafsīr, Qur`ānic sciences, al-Hurūf al-Muqatta'a, Exegetes, Interpretation.*

Др. Севги Тутун

***Взгляд на ал-хуруф ал-мукатта'а
в контексте комментариев толкователей XX - XXI вв.
(резюме)***

Коранические науки имеют большую значимость в контексте постижения и трактовок Корана. В данном исследовании большое внимание уделяется ал-хуруф ал-мукатта'а («разрозненные буквы»), имеющих место в числе коранических наук. В этом контексте, мы сделали попытку осветить данную тему, обратившись к тафсирам, написанным в XX-XXI веках. В статье мы ссылались на тафсиры Мухаммада Абдо (ум. в 1905), Мухаммада Рашида Риды (ум. в 1935), Тантави Джевахери (ум. в 1940), Элмалылы Мухаммад Хамди

Йазыра (ум. в 1942), Ахмада Мустафы ал-Мераги (ум. в 1952), Омар Риза Догрула (ум. в 1952), Сейида Кутба (ум. в 1966), Омера Насухи Бильмена (ум. в 1971), Тахир б. Ашура (ум. в 1973), Мухаммад ал-Амина б. Мухаммада аш-Шинкити (ум. в 1974), Абуль Ала ал-Мавдуди (ум. в 1979), Мухаммад Иззата Дервезе (ум. в 1984), Мехмета Зеки Думана (ум. в 2013), Вахба аз-Зухайли (ум. в 2015), Сулаймана Атеша, Джалала Илдырыма, Махмуда Топташа и Хайреттина Карамана, а также других. В исследовании мы обращались к таким различным школам, как научные, общественные и литературные школы тафсира. В упомянутых произведениях были использованы устный, рациональный, исторический и современный подходы. Также в статье были исследованы произведения, имеющие отношение к различным географическим регионам, таким как Палестина, Египет, Мавритания, Пакистан, Сирия и Тунис, и были изучены различные взгляды на тему ал-хуруф ал-мукатта'а. Также мы постарались привнести ясность в вопрос различий в комментариях авторов раннего периода и недавнего времени, и дать им оценку.

Ключевые слова: *Тафсир, коранические науки, ал-хуруф ал-мукатта'а, муфассир, толкование.*

Məqalə redaksiya daxil olmuşdur: 03.11.2018.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 06.11.2018

Çara qəbul edilmişdir: 02.12.2018